

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.2./NXDV8243>
UDC: 347:336.74(045)(575.1)

RAQAMLI MOLIYAVIY XIZMATLAR KO'RSATISH SOHASIDA KRIPTOVALYUTA MUOMALASINING FUQAROLIK-HUQUQIY MASALALARI

Hazratqulov Odilbek Tursunovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Xalqaro xususiy huquq kafedrası mudiri,
yuridik fanlar nomzodi, dotsent
ORSID: 0000-0003-0644-0122
e-mail: odilbekhazratqulov123@gmail.com

Annotatsiya. *Jahon hamjamiyatining globallashuvi natijasida tadbirkorlik subyektlarining huquq va majburiyatlari xalqaro shartnomalar, konvensiyalar, milliy qonunchilikda mavjud kollizion normalar orqali himoya qilinishi kafolatlangan. Bugungi kunda zamonaviy texnologik vositalar ta'minoti hamda dasturlash faoliyatining rivojlanishi mazkur munosabat ishtirokchilarining huquqlari bilan bog'liq masala yechimi ustida tadqiqotlar olib borishni kun tartibiga qo'ymoqda. O'z navbatida, raqamli moliyaviy xizmatlar ko'rsatish sohasida ilgarilab ketgan rivojlangan mamlakatlarning ushbu sohani tartibga solishga qaratilgan qonunlari hamda qonunosti hujjatlarini ko'rib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada raqamli moliyaviy aktivlarning fuqarolik-huquqiy munosabatlarda obyekt sifatida e'tirof etilishi haqidagi an'anaviy yondashuvlardan biroz chekingan holda tahlil etish masalalari yoritib berilgan. Raqamli moliyaviy xizmatlar sohasida kriptovalyutalar bilan bo'lgan muomala bugungi kunda mavjudligi, mazkur amaliyot tobora moliyaviy munosabatlarni qamrab olayotganligi bu masala ustida tadqiqotlar olib borish zarurligini taqozo etmoqda. Xususan, kriptovalyutalar internet orqali foydalanuvchilar o'rtasida savdo aylanmasi yoki pul almashinuvini amalga oshirish oqibatida kelib chiqadigan huquq va majburiyatlarni qanday tartibga solishi mumkin, degan savol barchani qiziqtirib kelmoqda. Mazkur holat kriptovalyutalarning moliyaviy operatsiyalardagi harakatlanishi hamda undan shaxslarning foydalanishini huquqiy jihatdan ta'minlashni talab etadi. Kriptovalyutalar huquqiy masalalar bo'yicha ko'plab savollarni kun tartibiga qo'yadi. Jumladan, mazkur valyutalar qonunlar yuzasidan qanday qabul qilinadi yoki ularni qo'llash sifati hamda kriptovalyutalar bilan amalga oshiriladigan moliyaviy operatsiyalar qonun tomonidan qanday nazorat qilinishi zarurati tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.*

Kalit so'zlar: *integratsiya, texnologik inqilob, moliyaviy texnologiyalar, kriptovalyuta, fintex, kripto-aktivlar, moddiy ne'matlar, shaxsiy pul, bitkoin, tokenlar, foydali tokenlar va investitsiya tokenlar.*

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ОБРАЩЕНИЯ КРИПТОВАЛЮТ В СФЕРЕ ЦИФРОВЫХ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ

Хазраткулов Одилбек Турсунович,
кандидат юридических наук, доцент, заведующий
кафедрой «Международное частное право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. *В результате глобализации мирового сообщества права и обязанности хозяйствующих субъектов гарантированно регулируются международными договорами,*

конвенциями, а также коллизионными нормами, существующими в национальном законодательстве. На сегодняшний день предоставление современных технологических средств и молниеносное развитие цифровой деятельности ставит на повестку дня проведение исследований по решению вопроса, связанного с правами участников отношений в этой области. В свою очередь важно учитывать законы и нормативные акты, направленные на регулирование этой сферы, ряда развитых стран, которые продвинулись в области цифровых финансовых услуг. В данной статье рассматриваются вопросы отчуждения цифровых финансовых активов как объектов гражданских правоотношений, выходя за рамки общепринятых традиционных подходов. В частности, мир интересуется вопросом о том, как регулировать права и обязанности, возникающие при торговле или обмене криптовалют между пользователями через Интернет. Данная ситуация требует правового обеспечения движения и использования криптовалют в финансовых операциях между физическими лицами. Криптовалюты вызывают много юридических вопросов. Актуальность исследования определяют такие вопросы, как: насколько эти валюты регламентированы с точки зрения законодательства или качества их использования, а также необходимость контроля финансовых операций с криптовалютами с точки зрения права.

Ключевые слова: интеграция, технологическая революция, финансовые технологии, криптовалюта, финтех, криптоактивы, материальные блага, личные деньги, биткоин, токены, прибыльные токены, инвестиционные токены.

CIVIL LAW ISSUES OF CRYPTOCURRENCY CIRCULATION IN THE FIELD OF DIGITAL FINANCIAL SERVICES

Khazratkulov Odilbek Tursunovich,

Head of the Department of "Private International Law",
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

Abstract. As a result of the globalization of the world community, the rights and obligations of economic entities are guaranteed to be regulated by international treaties, conventions, as well as conflict of law rules that exist in national legislation. Today, the provision of modern technological tools and the rapid development of program activities are on the agenda for research to address the issue related to the rights of participants in these relations. In turn, it is important to take into account the laws and regulations of developed countries that have advanced in the field of digital financial services aimed at regulating this area. This article discusses the issues of alienation of digital financial assets as objects of civil legal relations, going beyond the generally accepted traditional approaches. In particular, the world is interested in the question of how to regulate the rights and obligations arising from trading or money exchange between users of cryptocurrencies via the Internet. This situation requires legal support for the movement of cryptocurrencies in financial transactions and their use by individuals. Cryptocurrencies raise many questions about these legal issues. In particular, how these currencies are accepted in terms of laws or the quality of their use, and the need to control financial transactions with cryptocurrencies from legal accounts determines the relevance of the research.

Keywords: integration, technological revolution, financial technologies, cryptocurrency, fintech, crypto assets, material goods, personal money, bitcoin, tokens, profitable tokens and investment tokens.

Kirish

Jahon iqtisodiyoti yillar davomida bir necha bor rivojlanib, bir necha bor inqiroziy holatlarni o'z boshidan o'tkazdi. Bu uning ye-

tarli tajribaga ega bo'lishi va globallashuv jarayonida tez sur'atlarda o'sishiga katta turtki bo'ldi. Olib borilgan izlanishlar mahsuli sifatida yangi yondashuvlar paydo bo'ldi hamda

bir necha yillar davomida ushbu munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan norma va qonunlar bazasini tashkil qiluvchi konsepsiyalar shakllandi. O'tgan yillar davomida iqtisodiyotni tartibga soluvchi mavjud qoidalar o'zining oldiga qo'ygan vazifasini yetarli darajada bajarishga ulgurdi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar iqtisodiyotiga "raqamli xizmatlar" atamasi kirib kelganligi, ushbu atama raqamli xizmatlar bozorining fuqarolik muomalasida ishtirok etib kelayotganligi, uning mavjudligi mazkur munosabatning huquqiy tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish zaruratini kun tartibiga qo'ydi. Tan olib aytish lozimki, turli davlatlar va xalqaro moliyaviy kompaniyalar tomonidan barcha uchun majburiy bo'lmagan dasturlar, raqamli xizmatlar ko'rsatish modellari ishlab chiqildi. Bu borada Yevropa Ittifoqi tarkibiga kiruvchi moliyaviy qudratga ega bo'lgan davlatlar, Yaponiya va Xitoy raqamli moliyaviy aktivlarni joriy qilish bo'yicha birmuncha oldinlab ketdi hamda yetarli tajribaga ega bo'ldi.

Amalda mavjud raqamli moliyaviy xizmatlar ko'rsatishga doir modellar u yoki bu davlatlarning iqtisodiy holati hamda imkoniyatidan kelib chiqqan holda ishlab chiqilganligi sababli bu amaliyotning barcha davlatlar uchun birday tatbiq etilishi yoki undan bir xilda andoza olinishi, fikrimizcha, o'zini oqlamaydi. Shu sababli mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli moliyaviy iqtisodiyotni joriy qilish bo'yicha har bir mamlakatning aniq harakatlar rejasini ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyotni amalda joriy qilishning huquqiy asoslarini belgilab beruvchi har taraflama maqbul bo'lgan milliy modellarini ishlab chiqish zarurati mavjud.

Raqamli xizmatlar, kriptovalyutalar va blokcheyn texnologiyasi bugungi kunda mavjud bo'lgan ko'p masalalardan tashkil topgan ahamiyatli yechimini kutayotgan muammolardan biridir.

Kriptovalyuta o'zining xususiyatidan kelib chiqqan holda fuqarolik-huquqiy jihat-

dan tartibga solinishida ko'pgina masalalarni qamrab olish zarurati mavjud. Kriptovalyutalar elektronik va desentralizatsiyalangan valyutalaridir. Bu esa ularni turli huquqiy masalalarda o'zining huquqiy maqomini ta'minlashni qiyinlashtiradi. Shu sababli har bir mamlakat kriptovalyutalar uchun qonuniy rejimni belgilashga harakat qilishi lozim.

Kriptovalyutalarga oid kelajakda o'z yechimini kutayotgan quyidagi huquqiy masalalarni sanab o'tish mumkin, jumladan:

- huquqiy jihatlarini tartibga solish, ya'ni kriptovalyuta xarid qilish va xarajat qilish huquqiy tizimi qanday bo'lishi lozim;

- moliyaviy huquqlarni ta'minlash, ya'ni kriptovalyuta operatsiyalari to'g'risida moliyaviy hisob-kitoblarni kim tuzishi lozim va shu hisob-kitoblar uchun solishtirishni kim o'z zimmasiga olishi;

- bu borada sodir bo'lishi mumkin bo'lgan moliyaviy jinoyatlar, ya'ni kriptovalyutalarni yuborish va qabul qilish jarayonida jinoyatlar, masalan, pul oqimini yashirish, jinoyatchilik va boshqalar to'g'risidagi ma'lumotlarni yuritish;

- bu borada islom moliyasi bilan bog'liq masalalar va islomiy huquqlarining mazkur tizimga nisbatan qo'llanish doirasi, ya'ni kriptovalyutalarning diniy sharoitlarga mos ravishda ishlatilishi va ularni huquqiy qabul qilish masalalari;

- shaxsiy ma'lumotlarni muhofaza qilish va uning anonimligini ta'minlash vazifasining mavjudligi, ya'ni raqamli moliyaviy xizmatlarda shaxsiy ma'lumotlarni to'g'ridan to'g'ri saqlash va himoyalash talablari yuqori darajada e'tiborga sazovor. Bunday muammolar mavjud bo'lishi mumkin, ammo, birinchi navbatda, shaxsiy ma'lumotlarni to'g'ridan to'g'ri saqlash va himoyalashda duch kelishi mumkin bo'lgan jihatlariga e'tibor qaratish lozim.

Material va metodlar

Ushbu tadqiqotda asosiy metod sifatida qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy sharhlash hamda tizimlashtirish usuli tanlab olingan

bo'lib, mazkur tadqiqot asosida raqamli moliyaviy xizmatlar ko'rsatish sohasidagi jahonda ilgari surilayotgan doktrinalar, qarashlar va bu boradagi olimlarning fikrlari nuqtayi nazaridan kriptovalyuta bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi normalar hamda normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish bo'yicha tahlil amalga oshirish va xorijiy mamlakatlar qonunchiligi bilan taqqoslagan holda O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini takomillashtirishga qaratilgan fikrlar ilgari suriladi.

Mazkur ilmiy maqolada sohada yuz berayotgan voqea va hodisalarni o'rganish, tizimli tahlil, mantiqiylik, umumlashtirish, deduksiya, qiyosiy-huquqiy va statistik ma'lumotlarni o'rganish kabi usullardan keng foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Raqamli fuqarolik muomalasi va raqamli huquqlarni tartibga solish uchun fuqarolik-huquqiy modelining imkoniyatlarini aniqlash, raqamli huquqlarning huquqiy mohiyati va mazmunini tizimli tahlil qilish, ularni ichki va tashqi qonunchilik normalarini qiyosiy tahlil qilgan holda huquqni qo'llash amaliyotiga joriy qilish, shu jumladan, raqamli texnologiyalardan foydalanishda fuqarolik-huquqiy tartibga solishni yanada rivojlantirish istiqbollari baholash lozim. Shu sababli fuqarolik huquqi institutlarini rivojlantirish istiqbollari mulk munosabatlari samarali huquqiy tartibga solishni shakllantirish uchun raqamli huquqlar va raqamli texnologiyalardan keng foydalanish bilan bog'liq.

Shu bilan bir qatorda, raqamli moliyaviy xizmatlar ko'rsatishni huquqiy tartibga solishda bir necha muammoli holatlar mavjudki, ulardan biri raqamli moliyaviy xizmatlar xavfsizligi bilan bog'liq. Raqamli moliyaviy tizimlar xorijiy hakerlar va boshqa xavfli faoliyatlar tomonidan tashvish uyg'otadi. Raqamli moliyaviy xizmatlar ko'rsatishning bir necha turlari mavjud bo'lib, ularni huquqiy tartibga solishda tabiatini birma-bir

o'rganib chiqish maqsadga muvofiq. Ulardan biri – blokcheyndir.

Blokcheyn texnologiyasiga asoslangan kriptovalyutalar bilan moliyaviy amaliyotning paydo bo'lishi va jadal rivojlanishi xalqaro moliyaviy-huquqiy tartib uchun aniq muammoga aylandi [1].

Bir tomondan, buni yangi raqamli texnologiya bilan iqtisodiyotga foydali ta'sir ko'rsatish salohiyati, moliya tizimiga sarmoya jalb qilishning jozibali imkoniyati, hisob-kitoblarda keraksiz vositalardan vos kechish yo'li borligi bilan baholash mumkin.

Ikkinchi tomondan esa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar xulosalari shuni ko'rsatadiki, yangi deb e'tirof etilgan mazkur moliyaviy amaliyot yordamida kriptoto-aktivlardan jinoiy faoliyatda foydalanish [2] moliyaviy piramidalarni yaratish va tashkil qilish, moliya tizimida davlat ta'sirining zaiflashishi va bu orqali ochiq-oydin salbiy ta'sirga ega bo'lgan xavf-xatarni keltirib chiqarishi mumkin [3]. Biroq o'tgan yillar davomida oldinda turgan aniq xavf-xatarning mavjudligiga qaramay, xalqaro moliyaviy institutlar kriptovalyuta moliyaviy qurilmasini birlashtirish, uni qanday bo'lmasin qabul qilish hamda ularga nisbatan mavjud tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqishga harakat qilmoqda.

Bu harakatlar turli integratsiyalashgan tuzilmalar va ularni qo'llab-quvvatlovchi davlatlar tomonidan amalga oshirilmoqda. Mazkur amaliyotni qo'llab-quvvatlovchilar juda ehtiyotkorlik bilan kriptoto-aktivlarni huquqiy tartibga soluvchi tizimni yaratish borasida ba'zi davlatlar qonunchiligiga normalar kiritishni o'z oldilariga maqsad qilib olgan. Bu maqsadni amalga oshirishda tavsivaviy xarakterga ega bo'lgan hujjatlarni qabul qilish, virtual moliyaviy amaliyot natijalarini umumlashtirish, shu asosda bosqichma-bosqich tartibga solish tizimini ishlab chiqish hamda buning huquqiy asoslari, ya'ni qonun va qonun normalarini ishlab chiqish istagi mavjud.

Bu yo’lda muayyan moliyaviy aktivlar bilan amaliyotni mavhum tarzda amalga oshirish uni huquqiy tartibga solish hamda o’ziga xos ta’rifini ishlab chiqish muammolarini keltirib chiqaradi. Shuning uchun tadqiqot sifatida o’rganilayotgan obyekt bilan bog’liq imlo lug’atini nashr etish FATF tomonidan 2014-yilda amalga oshirilgan birinchi vazifa edi. Buning muhim jihati shundaki, kriptovalyutalar bilan bog’liq tushunchalarning xalqaro institutlar darajasida ishlab chiqilgan ta’rifi birinchi bo’lib maqsadi pul yuvishga qarshi kurashish organi tomonidan berilgan.

Bugungi kunda virtual valyuta xalqaro doirada tan olingan qiymatning raqamli ko’rinishidir. U o’z xususiyatiga ko’ra raqamli ravishda sotilishi, ayirboshlash vositasi bo’lishi, qiymat birligi yoki qiymatni saqlashi mumkin bo’lgan virtual amaliyotda mavjud bo’lsa-da, qonuniy to’lov vositasi sifatida har qanday davlat yurisdiksiyasida tan olinmagan.

Berilgan mazkur ta’rif obyektning raqamli xususiyatlari va valyuta sifatida uning odatiy belgilarini hisobga olsa-da, uning davlat tomonidan tasdiqlanmaganligi sababli to’lov vositasi sifatida tan olinmaydi. Kriptovalyuta FATF tomonidan berilgan ta’rifga ko’ra, “matematik aldoritmga asoslangan, kriptografiya bilan himoyalangan, markazlashtirilmagan konvertatsiya qilinadigan virtual valyuta” deb tan olinadi [4].

Shuningdek, raqamli aktiv deganda “yaratilishi va ishlatilishi raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan elektron shakldagi mulk” tushuniladi. Raqamli belgi (token) “raqamli aktivlarning bir turi bo’lib, u transaksiya bloklari (blokcheyn) ro’yxatidagi yozuv bo’lib, boshqa taqsimlangan ma’lumotlar bazasi yordamida ma’lum bir hisob birligi yoki o’z qiymatini saqlagan holda, ayirboshlash vositasi sifatida qabul qilinadi” [5].

Kembrij muqobil moliya markazi tomonidan olib borilgan tadqiqot maulliflarining ta’kidlashicha, hozirda kriptovalyuta bilan

bog’liq munosabatlarda unga nisbatan yagona tan olingan atama mavjud emas. Kriptovalyuta bilan bog’liq amaliyotda “virtual valyuta” yoki “raqamli valyuta” atamaları uni tartibga soluvchilar tomonidan sinonim sifatida foydalanib kelinadi [6]. FATF tomonidan 2019-yil iyun oyida “Virtual aktivlar va tavakkalchilikka asoslangan yondashuv bo’yicha yo’riqnoma” ishlab chiqildi. Bundan tashqari, 2018-yilning oktabr oyida ushbu tashkilot tomonidan o’zining asosiy hujjatlaridan biri bo’lgan jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish bo’yicha tavsiyalar chop etilgan.

Mazkur qoidalarda ko’rsatilgan tavsiyalarining 15-bandiga asosan, mamlakatlar FA xizmat ko’rsatuvchi provayderlari FATF tomonidan ko’rilgan choralarga rioya qilish uchun ML/SFTni tartibga solish, litsenziyalar yoki ro’yxatdan o’tkazishni ta’minlashi lozim [7].

Tegishli o’zgartirish BMT xavfsizlik kengashi rezolyutsiyasida mustahkamlangan bo’lib, u barcha davlatlarni qayta ko’rib chiqilgan 40 ta tavsiyada mustahkamlangan keng qamrovli xalqaro standartlarga rioya qilishga chaqirdi. Fukioko G-20 doirasiga kiruvchi davlatlarning Moliya vazirligi va Markaziy bank rahbarlari o’zaro uchrashuvlarida virtual aktivlar tegishli provayderlar bo’yicha FATF tavsiyalarini qo’llashini ta’kidladi [8].

Virtual aktivlar “mulk”, “daromad”, “mablag’lar”, “mablag’lar va boshqa aktivlar” yoki boshqa “tegishli qiymat” sifatida ko’rib chiqilishi kerak bo’lib, ulardan jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish maqsadida foydalanmaslik kerak. Bundan tashqari, tavsiyalar xizmat ko’rsatuvchi provayderlardan virtual valyuta hisob-kitoblarida ishtirokchilarni shaxssizlantirishni talab qiladi. Bu esa, o’z navbatida, kriptovalyuta operatsiyalarini asosiy afzalliklaridan mahrum qiladi.

2018-yilda Moliyaviy barqarorlik kengashi (FSB) kriptovalyutaning global moli-

yaviy barqarorlikka ta'sirini o'rganib chiqdi [9]. Mazkur kengashda ta'kidlanishicha, bozorning kichik hajmi tufayli kripto-aktivlar global moliyaviy barqarorlikka tahdid solmaydi. Lekin tartibga soluvchilardan muayyan choralarni talab qiladi. Hisobotning asosiy xulosasi shundan iboratki, mustaqil valyutaning asosiy belgilaridan mahrum bo'lgan bunday aktivlar umumiy to'lov vositasi, qiymat ombori va hisob birligi emas. Moliyaviy barqarorlik kengashi (FSB)ning boshqa maqolalarida 25 ta davlat va 7 ta xalqaro moliya instituti tomonidan kripto-aktivlarni tartibga solish yondashuvlarini ko'rib chiqish [10] ta'kidlangan.

Qimmatli qog'ozlar bozori xalqaro tashkiloti (IOSCO) kripto-aktivlar bilan savdo qilish platformalariga aloqador uslubiy hujjatlarni ishlab chiqishni ta'minlaydi [11]. Qizig'i shundaki, ushbu tashkilot fondi tartibga solish sohasida global standartlar yaratuvchisi bo'lib, virtual aktivlar muomalasi jarayonining eng muhim elementi – kriptovalyutaning dastlabki taklifi (Initial Coin Offering) bo'yicha umumiy qo'llanmasini hanuzgacha e'lon qilmagan. Bunday takliflarning bir qismi sifatida emitent ko'plab investorlardan joylashtirilgan kripto-aktivlar uchun katta miqdorda mablag' to'playdi. IOSCO veb-saytining tegishli bo'limi atigi bir necha o'nlab hujjatlarni o'z ichiga oladi. Jumladan, turli yurisdiksiyalarning regulyatorlari tomonidan (BAA, Argentina, Avstraliya, Kanada, Xitoy, Fransiya, Germaniya, Italiya, AQSh va boshqa davlatlar) bir necha hujjatlar qabul qilib kelinmoqda [12].

Tadqiqotchi P. Valentening ta'kidlashicha, virtual valyutalar muammosini rasmiy darajada hal qilgan Yevropa Markaziy banki 2012-yilgi hisobotida bunday valyutalar muomalasining o'ziga xos xususiyatlari sifatida huquqiy tartibga solishning yo'qligiga ishora qilgan edi [13]. 2014-yilda Yevropa bank idorasi noqonuniy faoliyati uchun virtual valyutadan foydalanishning oldini olish, tranzaksiyalarni deanonimizatsiyalashtirish

(ma'lumotlarni anonimlashtirish), shuningdek, kriptovalyutalar orqali operatsiyalarni provayderlar bilan bir xil tarzda tartibga solishni ta'minlash uchun bir qator chora-tadbirlarni taklif qilgan. Jumladan, moliyaviy xizmatlar, ya'ni bozorni manipulatsiya qilishni taqiqlash, kapitalning minimal talablarini joriy etish va boshqalar [14].

Yevropa banki 2019-yildagi hisobotida kriptovalyutalarni "asosan kriptografiya va taqsimlangan daftar texnologiyasiga o'zining nazarda tutilgan yoki o'ziga xos qiymatining bir qismiga tayanadigan xususiy aktiv" sifatida belgiladi hamda mahsulot yoki xizmatga kirishini ta'minlaydigan kripto-aktivlar to'lov almashtirish tokenlari, investitsiya darajasi-dagi tokenlar va boshqa tokenlarni o'z ichiga oladi [15].

Yevropa Markaziy banki 2019-yilda bergan hisobotida kripto-aktivlarga ta'rif berar ekan, bunday aktiv biron-bir tashkilotning moliyaviy da'vosi yoki javobgarligini anglatmaydi, degan xulosaga keldi.

Yevropa bank boshqarmasi o'z hisobotida kripto-aktivlar Yevropa Ittifoqida moliyaviy xizmatlarni tartibga solish parametri-dan tashqarida ekanligini ta'kidlaydi. Bu esa a'zo davlatlarda bunday aktivlar bilan operatsiyalarning huquqiy tartibiga turlicha yondashuvlar paydo bo'lishiga olib keladi. Bunday farqlar har bir ishtirokchida teng huquqlarga ega bo'lgan Yevropa Ittifoqi yagona bozorining ishlashiga to'sqinlik qilishi mumkin [16].

Yevropa Markaziy banki joriy tartibga solish infratuzilmasi bilan kriptovalyutalarni hisob-kitob tizimiga kiritish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Chunki ular qimmatli qog'oz sifatida tasniflanmagan, banklar va investitsiya kompaniyalari uchun mavjud kapital talablari tizimi kripto-aktivlari uchun moslashtirilmagan. Biroq tegishli bitimlarning kichik taqsimlanishi tufayli moliyaviy barqarorlikka tavakkalchilik hali ham ahamiyatsiz hisoblanadi.

Yevropa qimmatli qog'ozlar va bozorlar organining tavsiyasida ko'rsatilishicha,

kripto-aktivlarni huquqiy tartibga solish Yevropa Ittifoqining umumiy yondashuvini talab qilish va kripto-aktivlar ba'zi hollar-da moliyaviy vositalar sifatida tasniflashi va ularning aylanishiga tegishli tartib qo'llanishini ko'rsatadi, shu jumladan, ICO qoidalariga nisbatan ham. Biroq Yevropa Ittifoqi huquqiy hujjatlari kripto-aktivlar uchun yaratilmaganligi sababli milliy tartibga soluvchilar bunday aktivlarni talqin qilish va qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Kripto-aktivlarning ayrim turlari moliyaviy vositalar bozorini tartibga solish doirasiga kirmaydi va bu aktivlarga investitsiyalar investorlar uchun katta xavf tug'diradi [17].

Ushbu moliyaviy aktivlar bilan bog'liq munosabatlarni yana bir tartibga solish muammosi kriptovalyutalar bilan amalga oshirilgan moliyaviy amaliyotlarni soliqqa tortish masalasidir. 2015-yilda Hedkvist ishi bo'yicha Yevropa Ittifoqi sudi birja amaliyotiga nisbatan eng mashhur kriptovalyuta bitkoinlarining soliq rejimini ko'rib chiqdi [18]. Mazkur sud ishi mazmunan quyidagilarni, ya'ni Devid Hedkvist o'z firmasi orqali an'anaviy valyutani "Bitkoin" virtual valyutasiga almashtirish bo'yicha xizmatlar ko'rsatish maqsadida Shvetsiya soliq komissiyasiga tushuntirish berishni so'rab murojaat qilgan hamda qo'shimcha qiymat solig'idan kriptovalyuta amaliyotini ozod qilish haqidagi dastlabki qarorni olgan. Shvetsiya soliq organi mazkur dastlabki qarorni Shvetsiya Oliy ma'muriy sudiga shikoyat arizasi bilan murojaat qilib, shu orqali Yevropa Ittifoqi adliya sudiga umumiy qo'shilgan qiymat solig'i tizimi bo'yicha Yevropa Ittifoqi direktivasini sharhlash uchun dastlabki so'rov yubordi. So'rovni yuborgan sud virtual valyutaning huquqiy tavsifini ochib berishda Yevropa Markaziy banki hisobotiga tayangan holda "uning yurituvchilari tomonidan chiqarilgan, nazorat qiladigan va ma'lum bir virtual hamjamiyat a'zolari tomonidan qabul qilin-

sa-da, tartibga solinmagan raqamli valyuta turi" deb tushuntirish berdi.

Virtual valyutalar jahonda qo'llanishi bo'yicha boshqa konvertatsiya qilinadigan valyutalarga o'xshasa-da, biroq ular tegishli Yevropa Ittifoqi direktivasida ko'rsatilganidek, elektron pullardan o'zining amalda mavjud pul nominal qiymati orqali almashtirish (denominatsiya) xususiyatiga ega emasligi bilan farq qiladi. Shu bilan birga, virtual valyuta moddiy obyekt emas, shunga ko'ra u bilan amalga oshiriladigan amaliyot qo'shimcha qiymat solig'i maqsadlari uchun to'lovlar-ni yetkazib berish tartibiga emas, balki xizmatlarni taqdim etish tartibiga bo'ysunadi.

Shunday qilib, kriptovalyutalarni to'lov uchun fiat pulga almashtirish bilan bog'liq amaliyotlar qo'shimcha qiymat solig'i to'g'risidagi direktivaning maqsadlari uchun xizmatlarni yetkazib berishni tashkil etadi. Biroq bunday xizmatlar qonuniy to'lov vositasi sifatida foydalaniladigan valyuta, banknotlar va tangalar bilan bog'liq amaliyot bo'lib, QQSdan ozod qiladi.

Sud bitkoin amaliyotini depozitlar, joriy hisobvaraqlar, to'lovlar, o'tkazmalar, qarzlar, cheklar, qimmatli qog'ozlar va boshqa muomala hujjatlari bilan amalga oshirilishi mumkinligini inobatga oladi va shu asoslarga ko'ra QQSdan ozod qilishni qat'iyon rad etadi [19].

Sudning mazkur qarori orqali barcha qiymati uchun u pul belgisi – bitkoin bilan birja operatsiyalarini soliqqa tortishning juda tor masalasini hal qiladi. Ko'pchilik moliyaviy amaliyotni soliqqa tortish tartibining asosiy muammolari, soliqqa tortiladigan tovarlar va xizmatlar uchun kriptovalyutada hisob-kitoblar, boshqa turdagi tokenlar, jumladan, mulk va investitsiya tokenlari bilan moliyaviy amaliyotlarni soliqqa tortish masalalari sudning qarorida nazarda tutilmagan. Tadqiqotchilarning fikricha, bu qaror faqat kripto-aktivlar bilan bog'liq amaliyotlarni soliqqa tortish haqidagi munozarali holatlarni yuzaga keltiradi [20].

Tadqiqot natijalari tahlili

Bugungi kunga kelib, Yevropa Ittifoqida virtual valyutalarning huquqiy tartibi faqat pul yuvishga qarshi kurashish maqsadida o'rnatiladi. Shunday qilib, FATF tavsiyalariga tayangan holda, 2018-yilning may oyida Yevropa parlamenti va Moliya tizimi tomonidan pul yuvishga qarshi kurash bo'yicha Kengashning direktivasiga o'zgartirishlar kiritildi. Bu virtual valyuta va elektron hamyonni saqlash bo'yicha xizmatlar provayderi hamda uning majburiyatlarini belgilaydi. Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar virtual va fiat valyutalarni almashtirish korxonalarini ro'yxatdan o'tkazish, ularning menejerlari va benefitsiar egalarini aniqlashni ta'minlash haqida kelishib oldi [21].

Bizni mazkur holat Yevropa Ittifoqining ushbu huquqiy hujjati barcha davlatlarning (integratsiya birlashmalarini, agar ular tegishli vakolatlarga ega bo'lsa) o'z milliy qonunchiligiga virtual aktivlar bo'yicha qoidalarini kiritishga majbur qiladigan FATF qoidalari ekanligining ajoyib tasdig'idir, degan xulosaga olib keladi.

Jinoiy faoliyatdan olinadigan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarini o'zgartirish esa qonun hujjatlarining boshqa sohalarida ham bunday moliyaviy aktivlarni tartibga solish tartibini o'rnatishga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, xalqaro moliya tashkilotlari o'z ixtisoslashuviga ko'ra so'nggi 5 yil ichida virtual aktivlarini tartibga solishga yondashuvlarini ishlab chiqishga kirishdilar. Birinchi o'rinda zudlik bilan aralashuvni talab qiluvchi asosiy muammoli nuqtalar, jumladan, jinoiy moliyaviy aktivlarni qonuniylashtirish uchun kriptovalyutalardan foydalanish, kripto-aktivlar qiymatining oshib ketishi, moliyaviy piramidalarni qurish imkoniyatlari, birja amaliyoti va moliyaviy barqarorlik xavfini aniqlash lozim. Ko'rinib turibdiki, davlatlar va integratsiya birlashmalari kriptovalyutalarni tartibga solish bo'yicha samarali yondashuvlarni ishlab chiqish uchun xalqaro moliya tashki-

lotlari bilan faol hamkorlik qilmoqda. Bu esa yangi texnologiyalar xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Shunday qilib, 2019-yilning oxirida Yevropa Ittifoqida FinTech (moliyaviy texnologiyalar)ni tartibga solish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqan Yevropa komissiyasining ekspert qo'mitasi Yevropa regulatori (Yevropa nazorat organlari va Yevropa Markaziy banklar tizimi) standartlar ishlab chiqaruvchi xalqaro tashkilotlar bilan yaqin hamkorlikni yo'lga qo'ygan [22]. Virtual valyutalar bilan operatsiyalar ko'rinishida noma'lum hodisaning paydo bo'lishiga duch kelgan Yevropa integratsiya subyekti tegishli operatsiyalarni huquqiy tartibga solish tizimini ishlab chiqarish maqsadi sari bosqichma-bosqich harakat qilmoqda.

Yaponiya raqamli virtual valyuta bilan bog'liq munosabatlarni dastlab taqiqlagan bo'lsa-da, keyinchalik sezilarli darajada boshqacha yondashuvni qo'llagan. Yaponiyaning mazkur masalada tutgan o'rni shundan iborat ediki, 2014-yilda mamlakatda Bitkoin birjasi Mt.Gox qulashi natijasida yaqin kelajakda kriptovalyutalarni tartibga solishga harakat qilmaydi, degan fikr vujudga kelgan. Biroq 2016-yilda yapon qonun ijodkorlari "Virtual valyuta ayirboshlash xizmatlarini yetkazib beruvchilarga nisbatan qoidalarini qo'shish uchun to'lov xizmatlari to'g'risida"gi Qonunga o'zgartirish kiritishdi. Mazkur qonun "virtual valyuta ayirboshlash xizmatlarini yetkazib beruvchilar"ni:

- virtual valyutalarni sotib oladigan yoki sotadigan yoki bitta virtual valyutani boshqasiga almashtiradigan;

- virtual valyutalarni sotib olish, sotish yoki almashtirish uchun vositachi, agentlik yoki vakolatli xizmat ko'rsatuvchi provayder sifatida harakat qilish;

- yuqorida ko'rsatilgan har qanday faoliyat bilan bog'liq holda, mijozlarning pullari yoki ularning virtual valyutasini boshqarishda ishtirok etsa, qo'llanilishi belgilab qo'yilgan.

Buning keng tabiati nafaqat odatiy onlayn kriptovalyuta birjalari va platformalari, balki birjadan tashqari bozorlarda ishlaydigan jismoniy shaxslar mavjudligi bo'lgan brokerlar, marketing va savdo platformalarini ham qamrab oladi.

Bundan tashqari, "Jinoiy daromadlarni o'tkazishning oldini olish to'g'risida"gi Qonunga virtual valyuta ayirboshlash xizmatlarini yetkazib beruvchilar huquqlarini tartibga soluvchi o'zgartirishlar kiritildi.

Biroq 2018-yilning yanvar oyida Yaponiyadagi eng yirik virtual valyuta birjalaridan biri bo'lgan "Coincheck Inc" o'z tizimiga hakerlik hujumi natijasida taxminan 530 million dollarlik virtual valyutani yo'qotganini e'lon qildi [23]. Keyinchalik "Coincheck Inc" o'z faoliyati Yaponiyaning "Monex Group Inc" internet-brokeri tomonidan sotib olinganidan so'ng va Yaponiya Moliyaviy xizmatlar agentligidan biznesni yaxshilash buyrug'ini qabul qilgach, birja boshqaruv tizimiga "qat'iy" islohotlar o'tkazish talabini qo'ydi [24]. Bo'lajak virtual valyuta birjalariga litsenziya berish yoki bermaslik to'g'risida qaror qabul qilishda Yaponiya Moliyaviy xizmatlar agentligi biznes-rejalar, hakerliklarga qarshi choralar va boshqa qonunbuzarliklarga qarshi qo'yilgan himoya vositalari to'g'risidagi arizachilarning savollariga javob berishlari kerak.

Xulosalar

Mazkur sohada tadqiqotlar olib borgan olimlarning ta'kidlashicha, markazlashtirilmagan moliyaviy aktiv, ya'ni kriptovalyutani to'g'ridan to'g'ri markazlashtirilgan tartibga solish yengib bo'lmaydigan qiyinchilikga duch kelishi mumkin [25]. Xalqaro standartlarni yaratuvchilar va Yevropa Ittifoqi organlari kriptovalyuta operatsiyalariga juda ham ehtiyotkorlik bilan yondashadi. O'z xususiyatiga ko'ra, mazkur amaliyot jarayoniga tarafalar o'rtasida ishonchsizlik mavjud bo'lsa-da, bu holat bitimlarning yetarli darajada taqsimlanmaganligi sababli hozircha salbiy jihatlari sezilmayapti. Mutaxassislarning fikriga ko'ra,

blokcheyn texnologiyasiga asoslangan operatsiyalarning afzalliklari ortiqcha baholan-ganday ko'rinishi tabiiy holat bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan uni qo'llash sohasida shov-shuvli holatlar kamayadi va undan haqiqiy foyda olish aniqroq ko'rinadi [26].

Zamonaviy mulk munosabatlarining asosiy xususiyati raqamli texnologiyalardan keng foydalanishdir. Ularning ta'siri ostida yangilik sifatida milliy fuqarolik kodeksida raqamli huquqlar fuqarolik huquqini tartibga solishning shakllanish jarayonida bo'lib, o'z mazmuniga ko'ra, moddiy vositada o'zgarishsiz takrorlashga imkon beradigan elektron va boshqa texnik vositalardan foydalangan holda bitimlar tuzish imkoniyati yaratilmoqda. Hozirgi vaqtda milliy fuqarolik huquqi fani raqamli huquqlarning mazmuni, ularni amalga oshirish, bekor bo'lish va cheklash usullari, shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida yaratilgan haqiqiy raqamli obyektlar va bunday huquqiy subyektlarning moslashtirilgan subyektlari bilan bog'liq mulkiy munosabatlarni fuqarolik-huquqiy tartibga solish bilan bog'liq yaxlit konseptual yondashuvni ishlab chiqmagan. Raqamli texnologiyalarning barcha imkoniyatlaridan foydalanish uchun raqamli huquqlarni samarali fuqarolik-huquqiy tartibga solish, ularni fuqarolik muomalasiga kiritish zarurati fuqarolik huquqi doirasida raqamli fuqarolik muomalasi va raqamli huquqlarni tartibga solish uchun fuqarolik-huquqiy namunaviy konsepsiyasini ishlab chiqishni belgilaydi.

Olib borilgan tadqiqotlardan ko'rinib turibdiki, bugungi kunda kripto-aktivlarni tartibga solishning asosiy tendensiyasi kriptovalyuta amaliyotini tartibga soluvchi organlar nazorati ostiga qo'yish, ular bilan moliyaviy amaliyotlarni olib borishda anonim shaxslarni ochiqlash (deanonizm), litsenziyalash, hisobot berish, kapital miqdorining yetarli ekanligi va likvidlik standartlarini ishlab chiqqan holda uni bozorning professional ishtirokchilari uchun joriy etish lozim. Maz-

kur qarashlar hanuzgacha o'zining huquqiy yechimini kutmoqda. Ularning amalga oshirilishi, albatta, tinimsiz ilmiy izlanishlar mahsuli hisoblanadi.

REFERENCES

1. Lifshits I. Cryptocurrencies in the Regulatory Field of International Organizations. Eds. S. Ashmarina, V. Mantulenko. Current Achievements, Challenges and Digital Chances of Knowledge Based Economy. *Lecture Notes in Networks and Systems*, 2021, vol. 133. Springer, Cham.
2. Foley S., Karlsen J.R., Putnins T.J. Bitcoin: How Much Illegal Activity Is Financed Through Cryptocurrencies? *Review of Financial Studies*, 2018, Forthcoming. Available at: <https://ssrn.com>
3. Katarzyna S. Cryptocurrencies: Opportunities, Risks And Challenges For Anti-Corruption Compliance Systems. Warsaw School Of Economics, p. 12.
4. FATF Report Virtual Currencies Key Definitions and Potential AML/CFT Risks, 2014, p. 4.
5. Kriptoalyuty i blokcheyn kak atributy novoy ekonomiki [Cryptocurrencies and Blockchain as Attributes of the New Economy]. Eurasian Economic Commission, Moscow, 2019, pp. 69–71. Available at: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/22-07-2019-1.aspx>
6. Blandin A, et al. Cloud Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study, , Cambridge Center for Alternative Finance, University of Cambridge, Judge Business School, 2019. Available at: https://www.jbs.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/research/centres/alternative-finance/downloads/2019-04-ccafglobal-cryptoasset-regulatory-landscape-study.pdf
7. FATF (2012–2019), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France, p. 15. Available at: www.fatf-gafi.org/recommendations.html
8. Communiqué G20 Finance Ministers and Central Bank Governors Meeting Fukuoka, Japan, June 9, 2019. Para. 13. Available at: <http://www.g20.utoronto.ca/2019/2019-g20-finance-fukuoka.html>
9. Crypto-asset markets. Potential channels for future financial stability implications. Available at: <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P101018.pdf>
10. Financial Stability Board, Crypto-assets regulators directory, 2019, April 5. Available at: <https://www.fsb.org/2019/04/fsb-publishes-directory-of-crypto-assets-regulators>
11. International Organization of Securities Commissions, Issues, Risks and Regulatory Considerations Relating to Crypto-Asset Trading Platforms, Consultation Report, CR02/2019, 2019, May. Available at: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD627.pdf>
12. Valente P. Bitcoin and Virtual Currencies Are Real: Are the Regulators Still Virtual? *INTERTAX*, 2018, vol. 46, iss. 6-7, p. 544. Available at: <https://www.iosco.org/publications/?subsection=ico-statements>
13. EBA Opinion of virtual currencies, EBA/Op/2014/08, 4 July 2014. Available at: <https://eba.europa.eu/sites/default/documents>
14. European Banking Authority Report, 9 January 2019. Report with advice for the European Commission on cryptoassets. P. 4. Available at: <https://eba.europa.eu/eba-reports-on-crypto-assets>
15. European Central Bank, Crypto-Assets: Implications for financial stability, monetary policy, and payments and market infrastructures, 2019, May, no. 223, p. 3. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op223~3ce14e986c.en.pdf>
16. ESMA Advice, Initial Coin Offerings and Crypto-Assets, 9 January 2019, ESMA50-157-1391. Available at: <https://www.esma.europa.eu>
17. Judgment of the Court of 22 October 2015 Skatteverket v David Hedqvist, Case C-264/14, Published in the electronic Reports of Cases, ECLI:EU:C:2015:718.

18. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax, OJ L 347, 2006, p. 118.
19. Kollmann J. The VAT Treatment of Cryptocurrencies. *EC Tax Review* 2019, no. 3, p. 170.
20. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU, Art. 3 (18) (19). OJ L 156, 2018, pp. 43–74.
21. Expert Group on Regulatory Obstacles to Financial Innovation (ROFIEG), 30 Recommendations On Regulation, Innovation And Finance, Final Report to the European Commission December 2019, p. 23.
22. Reuters, Japan's ruling party says won't regulate Bitcoin for now, 19 June 2014. Available at: <http://www.reuters.com/article/2014/06/19/japan-bitcoin-id>
23. Reuters, The Coincheck cryptocurrency hack: everything you need to know, 29 January 2018. Available at: <http://fortune.com/2018/01/29/coincheck-japan-nem-hack>
24. Minami T., Sekiguchi K. Japan's Coincheck to gain license after \$500m hack. *Nikkei Asian Review*, 2018, December 19. Available at: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Bitcoin-evolution/Japan-s-Coincheck-to-gain-license-after-500m-hack>
25. Nabilou H. How to regulate bitcoin? Decentralized regulation for a decentralized crypto currency. *International Journal of Law and Information Technology*, 2019, p. 290.
26. Tredinnick L. Cryptocurrencies and the blockchain. *Business Information Review*. 2019, vol. 36 (I), p. 43

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 2-SON

VOLUME 3 / ISSUE 2 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.1.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 29.04.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 21,4 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 19.

TDYU tipografiyasida chop etildi.